

Plutarhove ženske. Ur. Maja Sunčič. Ljubljana: Institutum Studiorum Humanitatis – Fakulteta za podiplomski humanistični študij, 2004. (Zbirka Dialog z antiko) 216 strani. (recenzija)

Po zaslugi prevajalskih in analitičnih prizadevanj Maje Sunčič je v slovenskem prostoru končno postal deležen nekoliko večje pozornosti orjaški segment Plutarhovega opusa, ki je bil doslej skoraj povsem zanemarjen. To je zbirka 78 poljudnih in strokovnih razprav z raznovrstno tematiko od filozofije do naravoslovja, ohranjenih pod skupnim latinskim naslovom *Moralia* oz. grško *Ethiká, Etični spisi* (med njimi je tudi nekaj nepristnih).

Nekatere izmed teh razprav so bile v zgodovini slovenskega klasičnega šolstva in filologije sicer upoštevane, kot razlaga v svojem prispevku k zborniku *Plutarhove ženske* Matej Hriberšek (str. 164–166); primeri so Valentin Vodnik: *Berilo Greško* (neobjavljeno); Rudolf Južnič: *Izbor iz Plutarha. Dodatek h grški čitanki I. del. Za VI. razred klasičnih gimnazij* (1939); trije strokovni članki – neslovenskih avtorjev – o spisu »O obrazu (ki se pojavlja) na mesecu«, objavljeni proti koncu devetnajstega in na začetku dvajsetega stoletja v izvestjih slovenskih gimnazij. Toda resnega prevajanja in objavljanja so bili doslej deležni zgolj izbori iz njegovih življenjepisov. Ti so odločno prevladovali tudi v raziskovanju ter pri pouku in temu ustrezno v zavesti povprečnega slovenskega izobraženca. Od leta 2003 pa smo deležni revijalnih in knjižnih prevodov iz *Etičnih spisov*, ki jih skupaj s spremni-

mi študijami sistematično oskrbuje Maja Sunčič.

Pri svojem izboru se Sunčičeva praviloma osredotoča na tiste Plutarhove razprave, ki prinašajo upodobitve žensk oziroma širše rišeje odnose med spoloma. Mednje sodijo »Nasveti ženinu in nevesti«, »Tolažba za ženo« in »Ženska junaška dejanja« – vse vključene v *Plutarhove ženske* (2004); »Dialog o ljubezni« – tematsko izhodišče za zbornik iste urednice z naslovom *Dialogi o ljubezni* (2005); in še dve revijalni objavi v *Monitorju ISH*: »Ljubezenske zgodbe« (morda nepristno delo) in »Rimska vprašanja – izbor vprašanj o poroki« (oboje 2006).

Plutarhov odnos do vloge žensk predstavlja za raziskovalca velik izziv, saj je, kot ugotavlja Sunčičeva že v uvodu (str. 5 isl.), izrazito ambivalenten: avtor je po eni strani vpet v tradicionalne antične predstave, ki niso zgolj dajale prvenstva moškemu, ampak so bile pogosto zaznamovane z izrecno mizoginijo, po drugi strani pa kaže nenavadno naklonjen in spoštljiv odnos do žensk v primerjavi z drugimi antičnimi pisci. Zaradi te dvojnosti izzivajo njegovi spisi različne in celo povsem nasprotujoče si interpretacije. V zborniku *Plutarhove ženske* predstavi širok razpon pogledov že sama Sunčičeva v spremnih študijah k prevedenim razpravam (gl. npr. pregled sodobne literature o »Nasvetih ženinu in nevesti« na str. 33–35 in o »Tolažbi za ženo« na str. 70), poleg teh pa zazvenijo še glasovi slovenskih strokovnjakov, ki jih je urednica povabila k sodelovanju.

Zbornik *Plutarhove ženske* je sestavljen iz uvoda in dveh glavnih delov.

V **uvodu** (str. 5–11) urednica oriše temeljne značilnosti Plutarhovega odnosa do žensk in problematike, ki jo predstavljajo trije izbrani spisi, kot tudi osnovne poteze teh spisov. Predstavi še samo sestavo zbornika in na kratko povzame vsebino posameznih prispevkov. V **prvem delu** (»Plutarhove ženske«, str. 13–145) se zvrstijo njeni prevodi treh izbranih *Etičnih spisov* – to so »Nasveti ženinu in nevesti«, »Tolažba za ženo« in »Ženska junaška dejanja« –, opremljeni z izčrpnimi končnimi opombami, spremnimi študijami (»Plutarhova fantazma idealne zakonske zveze«, »Tolažba za Plutarha« in »Anatomija ženskega junaštva ali eros do aresa«) ter 11 strani zavzemajočo bibliografijo. V **drugem delu** pa sledijo trije interpretativni eseji drugih strokovnjakov, katerih namen je po besedah Sunčičeve »širša kontekstualizacija izbranih Plutarhových spisov od antike do sodobnosti v skladu z osnovno zamisljivo zbirke [Dialog z antiko]: vzpostaviti dialog z antiko« (str. 9). To so »Plutarh in njegov ustvarjalni opus« Mateja Hriberška (str. 149–166), »Zakonska zveza v antiki: kratek pregled« Svetlane Slapšak (str. 167–184) in »Zakonska zveza kot ženska želja za vse čase: medijska konstrukcija sodobne neveste« izpod peresa Jerce Legan (str. 185–205). Tako nismo deležni zgolj dialoga sodobnosti z antiko, ampak tudi dialoga ali že kar okrogle mize najrazličnejših sodobnih pristopov k antiki.

Spis, s katerim se začne **prvi del** zbornika, didaktični »Nasveti ženinu in nevesti«, je naslovljen na Plutarhova študenta in študentko ob njuni sklenitvi zakonske zve-

ze. Sestavlja ga 48 poglavij, od katerih je večina (28) namenjena zgolj nevesti. Vključitev obeh zakoncev predstavlja pomembno novost, po kateri se delo loči od svojih predhodnikov, tako tudi od Ksenofontovega *Gospodarjenja* (*Oikonomikós* ali *Oikonomiká*), s katerim imajo »Nasveti« sicer precej vzporednic. Druga Plutarhova izjemnost je v tem, da gleda na zakonsko zvezo skozi filozofsko prizmo: njenega glavnega pomena ne vidi niti v biološki reprodukciji niti v koristi za skupnost/državo ali za gospodarstvo, ampak v tem, da pomaga k duhovni rasti obeh udeležencev. Plutarh poudarja pomen harmonije med zakoncema in njuno vzajemnost, vendar obenem v skladu s tradicijo propagira glavno vlogo moškega. To nerazrešljivo dvojnost odlično ponazori sklep njegovega sprva povsem nevtralnega napotka, naj štejeta zakonca vse svoje premoženje za last obeh: »Tako kot mešanico vina imenujemo vino, čeprav ima več vode kot vina, *podobno naj se tudi lastnina imenuje moževa, četudi žena prispeva več*« (20. poglavje, str. 18; ležeči tisk N. G.). Skratka: napotilo k vzajemnosti se kaj hitro izteče v korist moškega.

Podobna nerealistična dvojnost se kaže tudi v navodilih glede ženine hkratne seksualnosti ter asexualnosti in nenazadnje glede njenega zadržanja v zakonu sploh: čeprav je lahko pametnejša in boljša od moža, je znak njene razumnosti in izobrazjenosti prav pripravljenost, da se podreja in v tem najde izpolnitev. Zato Sunčičeva v poglobljeni študiji o »Nasvetih« ugotavlja, da gre dejansko za fantazmo, malone neuresničljiv ideal. Po drugi strani pa

je pri Plutarhu pomen ženine vloge mnogo večji in bolj vsestranski kot pri drugih antičnih avtorjih, saj mož le z njeno pomočjo lahko postane »uspešen soprog, ljubimec, učitelj, kralj in filozof« (str. 55).

V primerjavi z »Nasveti« in »Dejanji« je drugi uvrščeni spis, pisano Plutarhovi ženi Timokseni ob smrti njune hčerke (»Tolažba za ženo«), manj obsežen in tudi manj pomemben. Zanimiv je predvsem zaradi svojih odstopanj od predstav tako povprečnega antičnega človeka kot sodobnega bralca. V antiki se je od žensk navadno pričakovalo glasno žalovanje, Plutarh pa Timokseni priporoča stoiško umerjenost, podobno kot moškemu. Kot pravi Sunčičeva, lahko sklepamo, da je bil njegov spis tudi tolažba in bodrilo za njega samega (str. 72), obenem pa – še zlasti v luči »Nasvetov« – spodbuja ugibanja in različne interpretacije o njegovem odnosu do soproge.

Tretji izbrani spis, »Ženska junaška dejanja«, prinaša 27 zgodovinskih in napol zgodovinskih poročil o grških in negrških ženah, bodisi kolektivno kot o pripadnicah ljudstev ali krajev bodisi o posameznicah. Sunčičeva opredeli splošne značilnosti Plutarhových upodobitev, analizira pa tudi vsako posebej. Njena glavna ugotovitev je, da se v avtorjevem pristopu spet kaže ambivalentnost: moška in ženska pogumnost ali vrlina kljub Plutarhovemu zatrjevanju nista prikazani enako. Med zglednimi ženskimi deli se omenjajo tudi takšna, ki so sicer veljala za tipična slaba ženska dejanja, npr. izdaja domovine zaradi ljubezni v 7. poglavju ali obrekovanje in zahrbtnost v 19. poglavju: Plutarh ženskih

dejanj ne ocenjuje samih po sebi, ampak glede na namen. Značilno naj bi bilo tudi, da so njegove junakinje po opravljenih junaštvih običajno spet postavljene (oziroma se same vrnejo) »na svoje mesto« kot tradicionalne ženske.

Pri teh analizah morda poglešamo še nekoliko širšo umestitev v antično in siceršnjo pripovedno tradicijo. Bralec bi namreč utegnil dobiti zmotni vtis, da značilnosti, ki so izpostavljene v zvezi s temi zgodbami, veljajo zgolj za didaktične pripovedi o ženskah. Tak primer je motiv prostovoljne odpovedi častem in vrnitve k prejšnjemu skromnemu življenju. Dejansko gre za enega od splošnih ljudskih pripovednih vzorcev, ki je prisoten denimo v znani zgodbi o rimskem junaku Cincinatu iz petega stoletja pr. Kr.: slednji je po izročilu postal diktator in premagal sovražno ljudstvo, po zmagi pa se je odrekel svojemu položaju in se vrnil na svojo kmetijo. To ne pomeni, da opažanja niso točna; pomeni le, da med predstavitvijo moške in ženske vrline v antičnih zgodbah ni tako ostre ločnice, kot bi utegnili sklepati iz razprave.

V **drugem delu** zbornika tvorita članka Hriberška in Slapšakove po svoji vsebini, čeprav ne tudi po formalni umestitvi, smiselni uvod v obravnavano tematiko. V njiju se izriše potrebno ozadje: izčrpen bibliografski, bibliografski, kulturnozgodovinski itd. prikaz Plutarhovega ustvarjanja in zakonske zveze v antiki. Hriberšek v zgljedno sistematični filološki tradiciji najprej oriše rimsko ter grško literarno produkcijo in zgodovinsko dogajanje v prvem stoletju po Kr., torej v Plutarhovem času. Sledijo Plutarhovo življenje

ter delo (s slovenskimi naslovi vseh 78 *Eričnih spisov*) in recepcija pisca v antiki ter poznejših obdobjih. Sklep kronološko poda usodo Plutarhovih del na Slovenskem (pri pouku, v razpravah, v prevodih), pri čemer upošteva tudi rokopisne vire.

Od razprav, ki so prevedene v zborniku, se Hriberšek osredotoči na »Dejanja«. V zvezi z njimi oriše okoliščine nastanka dela, njegovo glavno misel (da je *areté*, pogumnost ali vrlina, moških in žensk enaka) in zgradbo. Umesti pa ga tudi širše v opusu samega Plutarha, v antični tradiciji odnosa do žensk in v ožji tradiciji del s podobno tematiko. Opredeli ga po zvrsti, obširno našteje vire in okarakterizira avtorjev pristop k pisanju (težnja k manj znanim zgodbam). V svoji oceni Plutarhovega odnosa do žensk, kakršen se kaže v tem spisu, vzpostavi posreden »dialog« z očno Sunčičeve, saj interpretira pisateljev odnos kot izrazito pozitiven, spoštljiv, medtem ko Sunčičeva ob priznavanju te komponente vseskozi opozarja tudi na podedovano patriarhalno dediščino.

Medtem ko posveti Hriberšek posebno pozornost »Dejanjem«, je prispevek Slapšakove dopolnilo k »Nasvetom«. Avtorica prikaže razvoj zakonske zveze v antični Grčiji in Rimu, s posebnim ozirom na položaj ženske: kronološko seže vse od družbe, kakršno rišejo homerski epi, prek atenske demokracije v klasični dobi do helenizma in razvoja znotraj rimske ureditve. Ta prikaz je v veliko pomoč klasično manj poučenemu bralcu, čeprav vsebuje tudi nekatere faktografske netočnosti: Ksenofontov spis *Gospodarjenje*, denimo, ni pogovor med Sokratom,

Kritobulom, »ki bi se moral poročiti«, in izkušenim Ishomahom (kot piše na str. 175), ampak dialog med Sokratom in – poročenim – Kritobulom, v teku katerega Sokrat pripoveduje o svojem obširnem pogovoru z Ishomahom.

Vendar Slapšakova ne želi podati golega kronološkega prikaza, ampak vpne antične različice zakonske zveze v širši idejni okvir. Izhaja namreč iz mnenja, da biseksualna zakonska zveza – edini pogoj za obstoj patriarhalne družbe (str. 167) – ni nekaj »naravnega«, ampak jo moramo razumeti kot zgodovinsko obliko človeškega obnašanja, kar podpirajo očitne razlike med oblikami zakona v antiki (str. 168). Zato v začetnih razdelkih svoje razprave prikaže tudi pristope zgodovinarjev in raziskovalcev antike iz različnih obdobj, pri čemer opozori na nevarnost tega, da jemljemo stvari za samoumevne ali iščemo univerzalnost.

V nasprotju s prispevkoma Hriberška in Slapšakove študija Leganove ni tako integralno povezana s Plutarhovimi spisi, vendar zato morda najbolj dobesedno vzpostavlja »dialog« z njimi, natančneje z »Nasveti«. Gre za analizo načinov, kako sodobni mediji, zlasti revije, indoktrinirajo bralke. S predstavljanjem idealiziranih podob neveste in poudarjanjem njene vloge kot estetskega spola jim poskušajo prisugerirati zavest, da želijo in »morajo« poskrbeti zase (str. 190 idr.), obenem pa jim ponujajo tudi odgovore na vprašanje, kako izpolniti to prisugerirano željo – s pomočjo potrošniških dobrin (str. 185 idr.). Na to prikrito indoktrinacijo prenese Leganova pojme, s katerimi operira Louis Althusser v svojih opisih širših

ideoloških aparatov države. Mediji potemtakem žensko še dandanes potiskajo v podrejeno vlogo objekta gledanja in v vlogo (bodoče) žene, matere, gosposinje.

Študija (vsebinsko se mestoma nekoliko ponavlja) ne obravnava povsem iste tematike, kakršni se je v »Nasvetih« posvetil Plutarh – zakonske zveze, tj. skupnega življenja v dvoje. Kljub občasnim omembam poznejšega zakonskega življenja namreč govori predvsem o poroki, poročnem slavju, torej o vidiku, ki ga Plutarh povsem izpušča, saj imata njegova naslovnika obred že za seboj. Vendar se témi dovolj prekrivata, da ju lahko medsebojno povežemo in tako primerjamo pristop Plutarha in pristop sodobnih medijev. Vrhu tega se – zlasti v povezavi z analitičnim pristopom Sunčičeve k Plutarhu – vsiljuje še ena vzporednica: misel, da je treba tako Plutarhove

spise kot sodobne članke brati s posebno pozornostjo na tisto, kar je zapisano med vrsticami. Tam se namreč skrivajo ideološke predpostavke, ki se jih morda ne zavedajo niti sami avtorji in posledično še manj bralci, ki pa utegnejo prav zato imeti največji vpliv.

Na osnovi povedanega je torej mogoče skleniti, da gre za vsestransko obogatitev slovenskega poznavanja Plutarha – tako prevajalsko kot teoretično, saj se spremne interpretacije in eseji lotevajo vloge antičnih žensk s stališča različnih humanističnih ved in z različnih zornih kotov. Želimo si lahko, da bi bili podobno poglobljene in vsestranske obravnave deležni tudi drugi Plutarhovi spisi in teme, s katerimi se je spopadal v svoji plodoviti karieri.

Nada Grošelj

Bilingualism in Ancient Society. Language Contact and The Written Text. (ur. J.N. Adams, M. Janse, S. Swain). Oxford University Press, New York 2002. 483 str. (recenzija)

Delo z naslovom Bilingvizem v antični družbi je nastalo kot rezultat konference o dvojezičnosti, ki so jo leta 1998 pripravili na University of Reading. Udeleženci so bili strokovnjaki, ki se z obravnavanim fenomenom ukvarjajo z različnih vidikov, med njimi zgodovinarji, filologi in študenti književnosti. Namen organizatorjev, da bi pokrili najrazličnejša področja, ki se dotikajo dvo-

jezičnosti, je bil v veliki meri izpolnjen. Pričujoča knjiga je dobrodošlo nadaljevanje prejšnje, saj se prva z dvojezičnostjo v antiki ubada na razmeroma splošnem nivoju, ta pa s posameznimi prispevki presega samo predstavljanje fenomena in stopa na še bolj zanimiva tla analiziranja posebnosti določenih vidikov dvojezičnosti.

Sežet uvod, ki sta ga pripravila J.N. Adams in S. Swain, nam še enkrat predstavi in definira osnovne pojme, s katerimi se srečujemo pri preučevanju že znanega fenomena. Avtorja opozorita na specifičnost dvojezičnosti v tekstih in poudarita poseben pristop, ki ga dvojezična besedila